e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/q0m13r18

MADANIYATLARARO KOMMUNIKATSIYADA STEREOTIPLARNING SHAKLLANISHI VA ULARNING KOMMUNIKATIV TA'SIRI

Yunusova Feruzaxon Xodjiakbarovna
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, PhD
e-mail: yunusovaferuza1981@gmail.com

Annotatsiya.

Maqolada madaniyatlararo kommunikatsiyada stereotiplarning shakllanishi, til orqali uzatilishi va suhbatdoshning xatti-harakatlarini talqin qilishga ta'siri o'rganiladi. Tadqiqot sakkizta ilmiy manbaning sifat jihatidan qiyosiy tahliliga asoslanadi. Manbalar tahlili alohida kuzatuvning guruhga oid umumlashmaga aylanishi, voqeaning tilda ifodalanish usuli bu umumlashmani mustahkamlashi va shakllangan tasavvur keyingi muloqotga ta'sir qilishi mumkinligini ko'rsatadi. Ta'lim va kasbiy muloqotga oid shartli misollar orqali sukut va aksentga berilgan baho suhbatdoshga so'z berish, uning fikrini aniqlashtirish yoki muhokamaga jalb etish kabi qarorlarga qanday ta'sir qilishi yoritiladi. Tahlil asosida kuzatilgan xatti-harakatni unga berilgan bahodan ajratish va talqin qilishda vaziyat kontekstini hisobga olishning ahamiyati asoslanadi.

Kalit so'zlar: Madaniyatlararo kommunikatsiya, madaniy stereotip, ijtimoiy kategoriyalash, stereotiplarning til orqali uzatilishi, stereotipik talqin, kommunikativ xatti-harakat.

ФОРМИРОВАНИЕ СТЕРЕОТИПОВ В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ И ИХ КОММУНИКАТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ

Юнусова Ферузахон Ходжиакбаровна
Ташкентского международного университета Кимё, PhD

Аннотация.

В статье рассматриваются формирование стереотипов в межкультурной коммуникации, их передача посредством языка и влияние на интерпретацию поведения собеседника. Исследование основано на качественном сравнительном анализе восьми научных источников. Анализ показывает, что отдельное наблюдение может стать основанием для обобщения о группе, языковое описание события способно закрепить это обобщение, а сформировавшееся представление — повлиять на дальнейшее общение. На условных примерах из образовательной и профессиональной сфер показано, как оценка молчания и акцента может повлиять на решение предоставить собеседнику слово, уточнить его мысль или вовлечь его в обсуждение. Обоснована значимость разграничения наблюдаемого поведения и его оценки с учётом контекста общения.

Ключевые слова: Межкультурная коммуникация, культурный стереотип, социальная категоризация, языковая передача стереотипов, стереотипная интерпретация, коммуникативное поведение.

THE FORMATION OF STEREOTYPES IN INTERCULTURAL COMMUNICATION AND THEIR IMPACT ON INTERACTION

Feruzaxon Xodjiakbarovna Yunusova
Kimyo International University in Tashkent, PhD

Abstract.

This article examines how stereotypes form in intercultural communication, how language transmits them, and how they shape interpretations of a communication partner's behavior. The study draws on a qualitative comparative analysis of eight scholarly sources. The analysis suggests that a single observation can give rise to a group-level generalization, that the wording used to describe an event can reinforce that generalization, and that the resulting expectations can influence later interactions. Illustrative scenarios from educational and professional settings show how interpretations of silence and accent can affect decisions about whether to give someone the floor, ask for clarification, or involve them in a discussion. The analysis highlights the importance of distinguishing observed behavior from judgments about it and considering the context in which it occurs.

Keywords: Intercultural communication, cultural stereotypes, social categorization, linguistic transmission of stereotypes, stereotypical interpretation, communicative behavior.

Kirish. Xalqaro ta'lim, kasbiy hamkorlik va raqamli muloqot turli madaniy tajribaga ega kishilarning o'zaro

aloqalari uchun keng imkoniyat yaratmoqda. Bunday aloqalarda fikrni tushunish suhbatdoshlar qo‘llayotgan tilni bilish bilan birga, ularning gapirish uslubi, sukuti, imo-ishoralari va murojaat shakllarini vaziyatga mos talqin qilishni ham talab etadi. Masalan, suhbat chog‘idagi sukut bir ishtirokchi uchun fikrni mulohaza qilishga ajratilgan vaqt bo‘lsa, boshqasi uni suhbatga qiziqishning sustligi deb tushunishi mumkin. Suhbatdoshning xatti-harakati uning madaniy mansubligi haqidagi oldindan shakllangan tasavvur orqali izohlanganda, bunday tafovut kommunikativ tushunmovchilikka sabab bo‘lishi mumkin.

Mazkur tadqiqotda stereotip deganda muayyan ijtimoiy yoki madaniy guruh vakillariga xos deb qaraladigan belgilar haqidagi umumlashtirilgan tasavvur tushuniladi. Bunday tasavvurlar shaxsiy tajriba, oilaviy va ijtimoiy muhitda eshitilgan fikrlar, ommaviy axborot vositalari hamda raqamli kontent ta’sirida shakllanishi mumkin. Ayrim hollarda bir yoki bir necha kishining xatti-harakati haqidagi kuzatuv butun guruhga tatbiq etiladi. Shundan so‘ng suhbatdoshning stereotipga mos harakati tezroq ko‘zga tashlanishi, unga zid harakati esa istisno sifatida baholanishi mumkin.

Stereotiplarning kommunikativ ta’siri suhbatdosh haqida dastlabki fikr shakllanishidan boshlab, uning so‘zlari va harakatlariga munosabat bildirishgacha bo‘lgan jarayonda namoyon bo‘ladi. Masalan, xalqaro talabalar guruhida munozara paytida kam gapirgan ishtirokchining sukuti uning madaniyatiga xos passivlik belgisi deb baholanishi mumkin. Bu holat chet tilida fikr ifodalashdagi ikkilanish, mavzuga tayyorgarlik darajasi yoki so‘z navbatini kutish bilan ham bog‘liq bo‘lishi ehtimol. Agar guruh a’zolari dastlabki talqinga tayanib, talabani muhokamaga kamroq jalb qilsalar, uning fikr bildirish imkoniyati qisqaradi.

Tadqiqotning dolzarbligi guruhga oid umumlashma qaysi holatlarda muayyan shaxsning xatti-harakatiga beriladigan bahoni belgilashini tushuntirish zarurati bilan bog‘liq. Tadqiqotning maqsadi stereotiplarning shakllanish omillarini tahlil qilish hamda ularning suhbatdoshga nisbatan kutilmalar, verbal va noverbal xatti-harakatlar talqini va javob reaksiyasiga ta’sirini yoritishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

H. Tajfel guruhlararo oldindan shakllangan salbiy munosabatning kognitiv asoslarini tahlil qilib, kategoriyalash, yangi axborotni mavjud tasavvurlarga moslashtirish va qarashlar o‘rtasida izchillik izlash jarayonlarini ajratgan [1]. Mazkur yondashuv suhbatdoshning ayrim xatti-harakatlari nima sababdan uning guruhiga xos belgi sifatida talqin qilinishini tushuntirishga yordam beradi.

D. L. Hamilton va R. K. Gifford stereotipik umumlashmaning shakllanishini illyuzor korrelatsiya, ya’ni hodisalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni asossiz ravishda kuchli deb baholash orqali izohlagan [2]. Tajribada ishtirokchilar kam uchraydigan xatti-harakatning kam sonli guruhda uchrash tezligini ortiqcha baholaganlar. Tajfel odamlarni guruhlarga ajratib idrok etish jarayoniga e’tibor qaratsa, Hamilton va Gifford tajribasi esda qolgan voqea guruh haqidagi umumiy tasavvurga qanday asos bo‘lishini ko‘rsatadi.

A. Maass va hammualliflari stereotiplarning til orqali uzatilishini uchta tajribada o‘rganganlar [3]. Ishtirokchilar o‘z guruhining ijobiy hamda boshqa guruhning salbiy harakatlarini ko‘proq mavhum ifodalar bilan tavsiflaganlar. O‘z guruhining salbiy va boshqa guruhning ijobiy harakatlari nisbatan aniq, muayyan voqeaga bog‘liq shaklda ifodalangan. «U yig‘ilishda hamkasbining gapini bo‘ldi» jumlasi kuzatilgan harakatni tasvirlaydi. «U hurmatsiz» jumlasi esa shu harakatdan shaxsning barqaror xususiyati haqida xulosa chiqaradi.

D. L. Rubin oliy ta’lim muhitida o‘tkazgan tadqiqotlaridan birida o‘qituvchi assistentining nutqi standart ingliz tilida bo‘lgan sharoitda ham uning etnik mansubligiga oid axborot talabalarning bahosiga ta’sir ko‘rsatishini aniqlagan [4]. H. Spencer-Oatey va P. Franklinning fanlararo yondashuvi bunday baholarni muloqot kontekstida tahlil qilish uchun asos beradi [5]. Suhbatdosh haqidagi dastlabki taassurotni sharhlashda tinglovchi nutqni qanday sharoitda va qanday kutilmalar bilan qabul qilganini hisobga olish muhim.

Sh. Lev-Ari va B. Keysar tajribasida chet tiliga xos aksent bilan aytilgan fikrlar kamroq ishonchli deb baholangan. Mualliflar bu natijani nutqni idrok etishdagi qiyinchilik bilan izohlaganlar [6]. A. Lorenzoni, R. Faccio va E. Navarrete tajribasida esa ona tiliga xos va chet tiliga xos aksent bilan aytilgan fikrlarning haqqoniyligiga berilgan baholarda bunday farq kuzatilmagan [7]. Bu natijalar nutqning tushunarliligi, tinglovchining kutilmasi va tadqiqot sharoitini alohida ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

T. F. Pettigrew va L. R. Tropp 515 ta tadqiqotdagi 713 ta mustaqil tanlanma natijalarini umumlashtirib, guruhlararo aloqa odatda boshqa guruhga nisbatan oldindan shakllangan salbiy munosabatning susayishi bilan bog‘liqligini aniqlaganlar [8]. Bog‘liqlik teng maqom, umumiy maqsad, hamkorlik va institutsional qo‘llab-quvvatlash kabi qulay sharoitlar birgalikda mavjud bo‘lganda kuchliroq namoyon bo‘lgan. Meta-tahlilda asosiy ko‘rsatkich guruhga nisbatan salbiy munosabat bo‘lgani sababli, uning xulosalari stereotiplarning muayyan suhbatdagi o‘zgarishini o‘rganish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot sifatga asoslangan nazariy-tahliliy yondashuv asosida olib borildi. Tahlil materiali sifatida stereotiplarning shakllanishi, til orqali uzatilishi va madaniyatlararo muloqotda namoyon bo‘lishiga oid sakkizta ilmiy manba olindi [1–8]. Manbalar mavzuga bevosita aloqadorligi hamda stereotiplarning shakllanish mexanizmlari yoki kommunikativ oqibatlarini yoritishiga ko‘ra tanlandi. Tahlil birligi sifatida manbalarda izohlangan stereotiplash mexanizmi yoki uning muloqotdagi namoyon bo‘lish holati belgilandi.

Dalillar uch yo‘nalishda qiyoslandi. Birinchisida alohida kuzatuvning guruhga oid umumlashmaga aylanishi ko‘rib chiqildi. Ikkinchisida voqeaning aniq harakat yoki shaxsga xos barqaror belgi sifatida ifodalanishi stereotipning til orqali uzatilishi bilan bog‘liq holda tahlil qilindi. Uchinchisida oldindan shakllangan kutilmalarning suhbatdosh nutqi, sukuti va aksentini talqin qilishga hamda unga bildiriladigan javobga ehtimoliy ta’siri o‘rganildi. Qiyoslashda manbalarning tadqiqot sharoiti va baholash mezonlari hisobga olindi. Suhbatdoshga berilgan ijtimoiy baho, nutqning tushunarliligi va

xabarning ishonchliligi alohida ko‘rsatkichlar sifatida ko‘rib chiqildi.

Tahlilni konkretlashtirish uchun ta’lim va kasbiy muloqotga oid shartli kommunikativ vaziyatlar qo‘llanildi. Har bir vaziyatda kuzatilgan xatti-harakat, unga berilgan stereotipik talqin, vaziyatga oid muqobil izoh va talqinning keyingi muloqotga ehtimoliy ta’siri ajratildi. Tadqiqot xulosalari tanlangan manbalar sinteziga tayanadi. Shartli misollar tahlil mezonlarining qo‘llanishini ko‘rsatadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Manbalar qiyosi stereotiplarning kommunikativ ta’sirini alohida kuzatuvning guruhga oid umumlashmaga aylanishi, umumlashmaning til orqali uzatilishi va shakllangan tasavvurning keyingi muloqotga ta’siri orqali yoritishga imkon berdi.

Alohida kuzatuvning guruhga oid umumlashmaga aylanishi. Tajfelning yondashuvi hamda Hamilton va Gifford tajribalari esda qolarli voqea guruh haqidagi tasavvurga asos bo‘lishini tushuntiradi [1, 2]. Masalan, xalqaro talabalar guruhida bir ishtirokchi muhokama davomida fikr bildirmadi. «U ushbu muhokamada gapirmadi» jumlasi kuzatilgan holatni ifodalaydi. «Bu madaniyat vakillari munozarada tashabbus ko‘rsatmaydi» jumlasida bir kishining xatti-harakati butun guruhga tatbiq etiladi. Talabaning chet tilida javobini shakllantirayotgani, mavzu bilan yetarlicha tanish emasligi yoki so‘z navbatini kutayotgani ham sukutni izohlashi mumkin.

Stereotipning til orqali uzatilishi. Maass va hammualliflar tadqiqoti voqeaning aniq harakat yoki barqaror xususiyat sifatida ifodalanishi uning qanday qabul qilinishiga ta’sir ko‘rsatishini yoritadi [3]. «Hamkor taklifga yozma izoh yubordi va yig‘ilishda bu masala bo‘yicha fikr bildirmadi» jumlasi kuzatilgan harakatlarni tasvirlaydi. «Ular ochiq muhokamadan qochadi» degan ifoda harakatga motiv yuklaydi va uni guruhga xos xususiyatga aylantiradi. Bunday tavsifni eshitgan hamkasb keyingi uchrashuvga oldindan shakllangan kutilma bilan kirishi va yozma javobni ham shu kutilma asosida talqin qilishi mumkin.

Stereotipik talqinning keyingi muloqotga ta’siri. Rubin tadqiqoti suhbatdoshning etnik mansubligiga oid axborot nutq haqidagi bahoga ta’sir qilishini ko‘rsatgan [4]. Aksent va xabarning ishonchliligiga oid tadqiqotlarda turlicha natijalar qayd etilgan [6, 7]. Shu sababli nutqni tushunish, xabarning ishonchliligini baholash va suhbatdoshning kompetensiyasi haqida xulosa chiqarish alohida jarayonlar sifatida ko‘rib chiqildi. Ish uchrashuvida tinglovchi aksent bilan aytilgan texnik atamani tushunmay qolishi mumkin. Agar bundan suhbatdoshning kasbiy tayyorgarligi haqida salbiy xulosa chiqarsa, keyingi savollarini boshqa ishtirokchiga yo‘naltirishi mumkin. Atamani qayta aytish yoki izohlashni so‘rash xabar mazmunini tekshirish va suhbatdoshga fikrini davom ettirish imkonini beradi.

Qiyosiy tahlilga ko‘ra, stereotipning kommunikativ oqibati talqin keyingi muloqot qarorini belgilaganda yaqqol namoyon bo‘ladi. Talabaning sukutini passivlik deb baholash unga kamroq so‘z berilishiga, hamkorning yozma izohini muhokamadan qochish deb talqin qilish esa uning taklifini kun tartibiga kiritmaslikka olib kelishi mumkin. Ushbu shartli misollar kuzatilgan harakat, unga berilgan baho va shu bahoga tayangan qarorni alohida ko‘rib chiqish imkonini beradi.

XULOSA

Tanlangan manbalar qiyosi madaniyatlararo kommunikatsiyada stereotiplar alohida kuzatuvning guruhga tatbiq etilishi orqali shakllanishi va xatti-harakat barqaror belgi sifatida ifodalanganda til orqali mustahkamlanishi mumkinligini ko‘rsatdi. Shakllangan kutilmalar keyingi muloqotda suhbatdoshning so‘zi, sukuti yoki aksentiga beriladigan bahoga ta’sir qilishi mumkin. Bu baho ishtirokchiga so‘z berish, uning fikrini aniqlashtirish yoki taklifini muhokamaga kiritish kabi qarorlarga ta’sir etganda stereotipning kommunikativ oqibati yuzaga chiqadi.

Ta’lim va kasbiy muloqotda kuzatilgan xatti-harakatni unga berilgan bahodan ajratish, vaziyatga oid muqobil izohlarni ko‘rib chiqish va tushunilmagan fikrni savol orqali aniqlashtirish suhbatdosh haqida asosliroq xulosa chiqarishga yordam beradi. Ushbu xulosalar sakkizta tanlangan manbaning nazariy sinteziga tayanadi. Keltirilgan shartli vaziyatlar tahlil mezonlarini amaliy muloqotga tatbiq etishni ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tajfel H. Cognitive aspects of prejudice // Journal of Biosocial Science. – 1969. – Suppl. 1. – P. 173–191. – DOI 10.1017/S0021932000023336.
2. Hamilton D. L., Gifford R. K. Illusory correlation in interpersonal perception: A cognitive basis of stereotypic judgments // Journal of Experimental Social Psychology. – 1976. – Vol. 12, No. 4. – P. 392–407. – DOI 10.1016/S0022-1031(76)80006-6.
3. Maass A., Salvi D., Arcuri L., Semin G. R. Language use in intergroup contexts: The linguistic intergroup bias // Journal of Personality and Social Psychology. – 1989. – Vol. 57, No. 6. – P. 981–993. – DOI 10.1037/0022-3514.57.6.981.
4. Rubin D. L. Nonlanguage factors affecting undergraduates’ judgments of nonnative English-speaking teaching assistants // Research in Higher Education. – 1992. – Vol. 33, No. 4. – P. 511–531. – DOI 10.1007/BF00973770.
5. Spencer-Oatey H., Franklin P. Intercultural Interaction: A Multidisciplinary Approach to Intercultural Communication. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. – DOI 10.1057/9780230244511.
6. Lev-Ari S., Keysar B. Why don’t we believe non-native speakers? The influence of accent on credibility // Journal of Experimental Social Psychology. – 2010. – Vol. 46, No. 6. – P. 1093–1096. – DOI 10.1016/j.jesp.2010.05.025.
7. Lorenzoni A., Faccio R., Navarrete E. Does foreign-accented speech affect credibility? Evidence from the illusory-truth paradigm // Journal of Cognition. – 2024. – Vol. 7, No. 1. – Art. 26. – DOI 10.5334/joc.353.
8. Pettigrew T. F., Tropp L. R. A meta-analytic test of intergroup contact theory // Journal of Personality and Social Psychology. – 2006. – Vol. 90, No. 5. – P. 751–783. – DOI 10.1037/0022-3514.90.5.751.